

УКРАЇНСЬКИЙ УРБАНОНІМІКОН ЗАКАРПАТТЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ОБЛИЧЧЯ РЕГІОНУ*

Урбанонімія – це система знакових мовних одиниць, які репрезентують історію та світоглядну позицію населення певного регіону. Майже усі власні назви не просто репрезентанти історії, вони самі є частиною історії як окремого індивіда, так і суспільства в цілому. Процес взаємодії пропріальної лексики і людини особливий. Добираючи власну назву, людина вкладає в неї певний символічний зміст, який має реалізувати мету будь-якого оніма – ідентифікувати об'єкт. Інтенсивність символічного наповнення або його відсутність формує концептосферу ономастичної одиниці, яка зі свого боку впливає згодом на різні покоління, закріплюється в пам'яті як зразок мови і культури певної епохи. Творення урбанонімів від початку спрямоване на сприйняття у суспільстві, тому ці власні назви привертають до себе неабияку увагу.

* Негер О. Б. Українська урбанонімія Закарпаття у XX – на початку XXI століття. Ужгород: РІК-У, 2018. 200 с.

Природу і специфіку функціонування урбанонімів Закарпатської області детально розкрила Оксана Богданівна Негер у своїй монографії «Українська урбанонімія Закарпаття у XX – на початку XXI ст.». Проблема комплексного і системного аналізу урбанонімів Закарпаття, встановлення механізмів номінації та ступенів мотивації дотепер не була об'єктом дослідження мовознавців, тому праця Оксани Богданівни має незаперечну наукову новизну. Актуальність роботи – це обґрунтування та окреслення місця урбанонімів у системі топонімічних одиниць, визначення позамовних чинників становлення назв міських об'єктів Закарпаття, з'ясування їх регіональної специфіки.

Монографія О. Б. Негер «Українська урбанонімія Закарпаття у XX – на початку XXI ст.» – це об'ємне комплексне дослідження українського урбанонімікону Закарпатської області. Об'єктом аналізу дослідниці став топонімний простір міст і сіл Закарпаття протягом усього XX ст. та зміни у сис-

темі української урбанонімії періоду незалежності України. Систематизовано й описано 2600 офіційних назв і 300 неофіційних, на підставі аналізу яких авторка здійснила ґрунтовні і виважені висновки. Джерельною базою роботи слугували офіційні списки назв вулиць міських, селищних і сільських рад, протоколи міських рад від 1946 до 1985 років, карти, схеми, телефонні довідники та результати власного опитування мешканців Закарпаття, що є важливим джерелом діалектної ономастики.

Зважаючи на особливе культурологічне значення урбанонімів та практичне застосування, авторка висвітлює такі питання: українська урбанонімія як об'єкт наукового дослідження, екстралінгвальні чинники формування закарпатоукраїнського урбанонімікону, мотиваційна база закарпатоукраїнського урбанонімікону, джерела і способи творення урбанонімів.

У першому розділі О.Б. Негер подає стислу характеристику історії дослідження урбанонімів і виокремлює два періоди їх вивчення – культурологічний і мовознавчий. Культурологічний період тривав від XI до кінця XIX ст. Це час, коли деякі урбаноніми принагідно згадувались переважно в історичних працях, у яких також можна зустріти спроби встановлення їх походження та умов графічної фіксації. До XIX ст. окремі урбаноніми мають народне пояснення у переказах та легендах. Мовознавче студіювання урбанонімії починається у XX ст. Авторка називає основні дискусійні проблеми, вирішення яких здійснювали ономасти: місце урбанонімів у топонімній системі, урбаноніми як частина мікротопонімії населеного пункту, прикметні риси урбанонімів, мотиваційна база урбанонімів, походження та унормування назв міських і сільських топографічних об'єктів, семантичне наповнення терміна урбанонім, класифікація урбанонімів, вплив екстралінгвальних чинників на систему урбанонімів, історико-етимологічне тлумачення назв вулиць, динаміка урбанонімів, процеси найменування і перейменування у сфері урбанонімії. У контексті систематизації досліджуваних праць дослідниця детально і цікаво описує еволюцію наукових поглядів на термінологічно-понятійний апарат урбаноніміки (урбанонім, урбанонім, мікротопонім), поступово і обґрунтовано конкретизує предмет дослідження (урбанонім – назва вулиці, площі, майдану, мікрорайону будь-якого населеного пункту).

У другому розділі «Екстралінгвальні чинники формування закарпатоукраїнського урбанонімікону» наведено детальні пояснення історико-культурних умов творення та функціонування власних назв у населених пунктах регіону. Не без підстав особливу увагу дослідниця звертає на позамовні чинники, які здатні змінювати урбанонімікон. Вплив позамовних факторів відчутний на різних мовних рівнях, однак, на відміну від інших груп лексик, саме урбаноніми є найбільш чутливими до суспільних змін. О. Негер подає глибокий аналіз п'яти екстралінгвальних чинників, наслідки впливу яких помітні в урбанонімії Закарпаття. Авторка слушно називає демографічний розвиток Закарпаття універ-

сальним чинником формування закарпатоукраїнської урбанонімії. Зміни урбанонімікону зумовлює не лише ріст чи зменшення населених пунктів, але й національний склад, соціальний поділ суспільства і водночас ідеологія панівної верхівки. Цілком закономірно дослідниця вдається до історичного екскурсу аж до XIII ст., щоб пояснити умови появи перших міст, перших вулиць, територіальний розподіл між феодалами, колоністами, переселенцями в умовах політичних інтриг та військових конфліктів. Приріст населення в містах Закарпаття поповнювався завдяки розвитку ремесел, торгівлі, згодом у XVI ст. почався приплив втікачів, спричинений турецько-угорською війною. Розростання міст активізувалося у кінці XIX – на поч. XX ст. унаслідок побудови нових шляхів сполучення, швидкого розвитку промисловості. Спланована радянською владою демографічна політика призвела до організованого переселення російських фахівців, техніків, військових у міста Закарпаття. О. Негер констатує, що найбільш вразливою ланкою у бурхливих міграційних процесах завжди були саме українці. Репертуар і динаміка власних назв адміністративно-територіальних одиниць залежали від етнічного складу і чисельності міського населення. Навіть керівні посади не завжди призначались для українців, бо вони «не благонадійні». Наслідок такої, на жаль, тривалої політики – мадяризація, а згодом русифікація офіційної урбанонімії Закарпаття, особливо у містах, що підтверджує низький відсоток урбанонімів на честь визначних українських діячів. З цього приводу О.Б. Негер подає у додатках об'єктивні статистичні підрахунки, які є черговим підтвердженням спланованих процесів інтерференції, асиміляції та дезінтеграції українського мовного простору в Закарпатській області.

Диференціацію офіційних і неофіційних урбанонімів та їх аналіз за мотивами номінації містить третій розділ — «Мотиваційна база закарпатоукраїнського урбанонімікону». Дослідниця на підставі мотиваційних ознак виокремлює три ступені мотивації: пряма мотивація, опосередкована та відсутність об'єктивної мотивації. Оригінальною є ідея виділення «концептів, які формували центри мотиваційної бази, творили певну ієрархію релевантних мотиваційних ознак» [Негер О. Українська урбанонімія Закарпаття у XX – на поч. XXI ст. Ужгород, 2018, с. 69]. У цьому плані привертає увагу концепт генетичної пам'яті, що об'єднує меморіальні урбаноніми і містить інформацію про духовну культуру суспільства, виразниками якої є окремі постаті, чиї імена стають назвами в основному головних вулиць, проспектів, центральних площ і майданів. Меморіальні урбаноніми є ядром у системі офіційного назовництва і, репрезентуючи цінності певної епохи чи сьогодення, самі формують культурне та національно-регіональне обличчя міста.

Авторка виокремлює шість підрозділів, чотири з яких присвячено дослідженню офіційних урбанонімів за основними мотиваційними ознаками, а саме: глорифікаційні, чи меморіальні, назви, характеристичні назви, назви вшанування та асоціативні

(емоційно марковані) назви. Найбільшу мотиваційну групу (61% від офіційних урбанонімів) становлять меморіальні назви, які цілком слушно Оксана Богданівна відмежує від назв-вшанувань (чисельно найменша група, становить близько 7%). Меморіальні назви авторка також детально структурує, виділяючи підгрупи (назви на честь іноземних історичних діячів, назви на честь місцевих та загальноукраїнських діячів, на честь подій та дат, назви з непрозорою мотивацією та ін.). Схвально, що дослідниця, аналізуючи урбаноніми, бере до уваги й суспільно-історичні та етнокультурні передумови створення назв, відтак виділяє гуманістичний та колонізаційний мотиви номінації глорифікаційних назв. Проведене О. Негер дослідження розкриває значний відсоток онімів, мотивованих колонізаційною мовною політикою.

Аналізуючи емоційно марковані, чи асоціативні, назви (становлять 14%), дослідниця цілком слушно бере до уваги конотацію власних назв, а не їх твірних основ. Серед аналізованих урбанонімів — позитивні, естетичні та пафосні.

Неофіційні урбаноніми цікаві насамперед традиційністю мотиваційної бази, а також тим, що вони тісно пов'язані із конкретним діалектом, є носіями його ознак. На підставі опрацьованого матеріалу авторка виділяє два типи назв (здебільшого це назви сільських кутків та вулиць, рідше — мікрорайонів): характеристичні та експресивні.

Місцеві оніми мають особливе значення для діалектології, зокрема для історичної. Це мовні факти, закріплені територіально, які переносять назви із покоління в покоління, репрезентуючи водночас говіркові особливості регіону. Наприклад, назви *Дяків (Чорний, Гриців) Вирьх, Лопушенка, Вишній Кониць (Куниць), Воселниця* виявляють фонетичні діалектні риси, *Попова Загорода* — акцентуаційні, *Під Баньов, Під Смереком* — морфологічні, *Москальські Керти, Верхній Грунь* — лексичні (пор.: закарп. *керт* 'загороджена ділянка землі коло хат' [Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району, Ужгород, 2008, с. 141]; гуцул. *грунь (грунь)* 'вершина гори, гірське пасмо', 'невеликий пагорб' [Гуцульські говірки.

Короткий словник / За ред. Я.В. Закревської. Львів, 1997, с. 55]).

Особливу наукову цінність становить етимологічний аналіз урбанонімів, що супроводжується історичними довідками. Під час аналізу урбанонімів авторка також подає цікаву народну інтерпретацію походження деяких власних назв від мешканців відповідних населених пунктів.

Висновки достовірні й об'єктивні, вони є підсумком детального аналізу цікавого і значною мірою нового матеріалу, уперше введеного до наукового обігу, логічно продовжують виклад основного змісту роботи. На основі статистичних даних дослідниця справедливо констатує, що офіційні та неофіційні урбаноніми мають різні шляхи становлення та умови функціонування. Офіційна урбанонімія — це в основному штучні назви, впровадження яких сплановане панівною владою і відповідною ідеологією, тому закономірно, що такі урбаноніми стають частиною політичного проекту, спрямованого певним чином впливати на суспільну думку. Натомість неофіційна урбанонімія є відображенням народного світогляду, репрезентує багатство народного мовлення, колективну ономасторичність, результатом якої є власні назви прості, влучні, промовисті, які не лише орієнтують у просторі, але й характеризують найменованний об'єкт.

Отже, наукова монографія О. Негер є результатом вдумливої та копійної праці. Робота приємно вражає багатством і різноманітністю фактичного матеріалу. Її написання вимагало аналізу значної кількості мовознавчих та історичних джерел. Рецензована праця, безперечно, є вагомим здобутком у царині ономастики. Результати дослідження можуть мати перспективне продовження, адже процеси декомунізації ще тривають, зазнають розширення меж населених пунктів, тому номінація нових об'єктів не буде повноцінною без урахування історичного минулого та осмислення власних назв як знакових національних одиниць мови.

Оксана Лавер,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Ужгородського національного університету;

<https://orcid.org/0000-0002-7904-3083>

ПРО БАГАТОМОВНІСТЬ УКРАЇНЦІВ ТА МІГРАЦІЮ ДО ПОЛЬЩІ У ХХІ СТОЛІТТІ*

Представлена до рецензії монографія Павла Левчука «Trójjęzyczność ukraińsko-rosyjsko-polska Ukraińców niepolskiego pochodzenia» описує поки

* Levchuk P. Trójjęzyczność ukraińsko-rosyjsko-polska Ukraińców niepolskiego pochodzenia. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2020. 299 s.

що не відомі дослідникам явища тримовності українців, які живуть як у Польщі, так і в Україні. У дослідженні, яке проведено в 2015–2017 роках в Україні та у Польщі, взяли участь 1160 осіб, які не мають польського походження своїх предків і для яких польська мова є іноземною.